

Petercsák Tivadar

AZ ERDŐ- ÉS LEGELŐKÖZÖSSÉGEK TÍPUSAI ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Az 1970-es évektől Észak-Magyarországon végzett néprajzi kutatások során a tradicionális állattartás és népi erdőgazdálkodás szövevényes tulajdonjogi és közösségi használati problémáival szembesültem. Ezek megértéséhez és feltárásához nélkülözhetetlen az erdő- és legelőhasználatot szabályozó – spontán módon szerveződött vagy törvényi keretek között működő – helyi gazdasági közösségek mindennapi életének megismerése.¹ A Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye falvaiban folytatott recens gyűjtések mellett a régió levéltáraiban és múzeumi adattáraiban fellelhető dokumentumok (közgyűlési jegyzőkönyvek, legelőrendtartások, a faosztások nyilvántartásai, pásztorok szerződéslevelei) alapján sikerült feltárni a lokális gazdasági közösségek 20. századi típusait.²

A régióban kedvezőek a természeti adottságok az erdőgazdálkodás és az állattartás számára. A 20. század közepén az országos átlagnál magasabb az erdők (14,3–22,6%), a legelők (10,5–12,5%) és a rétek (5,2–5,6%) aránya, de van olyan falu (pl. Felsőtárkány), ahol a határ 82%-át borítja erdő.³

Az 1848-as jobbágyfelszabadítást követően az 1853. évi úrbéri pátens rendelkezett a korábban a földesúr és jobbágyai által közösen használt legelők és erdők elkülönítéséről. Az erre a célra létrehozott úrbéri bíróságok az északmagyarországi megyékben az 1870-es évek végére fejezték be az elkülönítési pereket. Ennek során településenként külön választották az egykori földesúr és a volt úrbéres erdőit, legelőit, amelyek az utóbbiak osztatlan közös tulajdonában és használatában maradtak.⁴

A volt úrbéresek közbirtokosságai

Az 1871-ben és 1894-ben meghozott törvények szerint a közös használat szervezésére a 19–20. század fordulóján gazdasági közösségek, szervezetek alakultak a falvakban.⁵ A Nógrád megyei Endrefalván 1897-től vezették a *gazdaközönségi* közgyűlések jegyzőkönyveit, de már 1895-ben a főszolgabíró rendeletére választottak *úrbéresi pénz kezelő gazdát*, akinek a feladata lett a jegyzőkönyv vezetése is. A közvagyonot korábban a községi bíró kezelte, de 1900-ig a gazdaközönségi közgyűléseken is ő elnökkölt. 1900-ban választottak először *úrbéressé-*

---

¹ A kutatások eredményeinek összegzését L: PETERCSÁK Tivadar 2008a.

² PETERCSÁK Tivadar 2006. 232–243., 2008 b. 417–423., 2008c. 145–149.

³ Statisztikai Évkönyv 1962. 135.

⁴ SOÓS Imre 1975. 59., PETERCSÁK Tivadar 2008a. 115–119.

⁵ Magyar törvénytár, 1912. 787–788.

gi elnököt.⁶ Mezőtárkányban 1893-tól működött a *gazdabizottság, gazdasági tanács, gazdatestület*, illetve *volt úrbéres gazdaközönség*⁷. A századfordulón Felsőtárkányban is *volt úrbéres gazdaközönség* a szervezet jegyzőkönyvekben feltüntetett hivatalos elnevezése.⁸ Abasáron 1895-ben alkották meg a *saári közös legelő birtokosság* szervezési szabályait. A községi bíró és a közjegyző aláírásával hitelesített kézírásos szabályzatot jóváhagyta Heves vármegye törvényhatósági bizottsága és alispánja is.⁹

A 19–20. század fordulóján a régió falvaiban már mindenütt működött a közös erdő- és legelőhasználatot szabályozó szervezet, helyi elnevezésekkel *birtokosság, úrbéres birtokosság, volt úrbéres birtokosság, közbirtokosság*. Az 1913. évi X tc. alapján az első világháború miatt csak az 1920-as évek második felétől alakultak át ezek a szervezetek *legeltetési társulatokká*, majd az 1935. évi IV. tc. szerint erdőbirtokosságok, *erdőbirtokossági társulatok* is alakultak.¹⁰ (1. kép)

1. kép. Közbirtokossági pecsétnyomatok

⁶ NML IX.265.

⁷ HML V-258/2.

⁸ PETERCSÁK Tivadar 1987a.147.

⁹ HML V-201/a/5/4.

¹⁰ L. részletesen: PETERCSÁK Tivadar 2008a. 122–123.

A volt úrbéreses közbirtokosságai a helyi adottságok alapján vagy együttesen szabályozták a közös erdő és legelő használatát (az észak-magyarországi közösségek 55%-nak erdője és legelője is volt), vagy csak a legeltetést koordinálták. Az abaúji Hegyköz és a Bódva-völgy kis határú falvaiban egy szervezet volt, a *közbirtokosság*, amit erdőügyben hivatalosan *erdőbirtokosságnak*, legelőügyben pedig *legelőtársulatnak* neveztek.¹¹ A paraszti közbirtokosságok településenként egy-egy szervezetbe tömörítették az összes erdő- és legelőtulajdonost, vagy a korábbi rendi választóvonalak mentén konzerválták a nemes-jobbágy-zsellér elkülönülést. Az alsóregmeci bírósági elnök már 1870-ben jelezte az úrbéri bíróság elnökének, hogy a zsellérség részére a telkes gazdákkal közösen kiadott legelőnek a zsellérek semmi hasznát nem vehetik, és ezért kérte, hogy az erdőt és legelőt mérjék ki külön a részükre.¹² A régióban sokféle alakult a volt jobbágyokat összefogó *telkes gazdák, volt úrbéres gazdák, tehenes gazdák birtokossága* elnevezésű szervezet és az egykori zsellérek közösségeként működő *zsellér közbirtokosság, nincstelenek legelőtársulata* vagy *gyalogtársaság*. A zsellér jelző még a 20. század utolsó harmadában is használatos, de a Zempléni-hegységben már negatív megítélésű. Az *újhutai volt zsellérek közös erdeje közbirtokosság* – mivel a falu lakói szégyellték a zsellér kifejezést – 1978-ban azt kérte a Járási Földhivataltól, hogy ezentúl egyszerűen csak *újhutai közbirtokosságként* tartsák nyilván szervezetüket.¹³ A feudalizmus kori *nemesi közbirtokosságok*¹⁴ közül több létezett a 20. században is, de már polgári törvények szabályozták működésüket (Egerbocs, Erdőkövesd, Ivád, Tarnalelesz, Alsószuha, Domaháza, Felsőkelecsény, Tapolcsány, Kovácsvágás, Szentistvánbaksa). A korábbi *kormányzó, direktor* vagy *hadnagy* helyett *elnök, a perceptor, számtartó* helyett *pénztárnok, a nótárius* helyett *jegyző* tisztségek voltak. Az *Ivádi Nemesi Közbirtokosság Legeltetési Társulata* még 1945-ben is őrizte nevében a régi jogállásra utaló jelzőt.¹⁵ A szervezeti elkülönülés mellett alkalmi vagy rendszeres együttműködés is volt az egy falun belül működő közbirtokosságok között: közösen fogadtak csordást, kondást vagy közös bikaistállóban tartották az apaállatokat.

A volt úrbéreses közbirtokosságai a politikai községtől független autonóm szervezetek voltak. Kezelték az osztatlan közös erdőket és legelőket, szabályozták a legeltetés rendjét. A tagok a közös legelőből az *illetőségen* alapuló *legelőjog, legeltetési jog* szerint részesedtek, de ilyen értelemben Heves megye déli részén használták még a *járás, legelőjárás* vagy *tehenjárás* kifejezéseket is.¹⁶ A legelőjog eredetileg a szántóföldhöz, a telki állományhoz kapcsolódott, és a jobbágyfelszabadítás utáni legelő elkülönítéskor egy-egy gazda birtoka után járó legelőnek a közösből ráeső eszmei részét jelentette. Felsőtárkányban egy *fél fertál föld* (4 kat. hold) után 2 legelő illetőség, Bélapátfalván és Noszvajon 4 hold szántó után, Abasáron 1/8-ad telek után egy legelő illetőség járt. Az abaúji

¹¹ PETERCSÁK Tivadar 2008a.127–129.

¹² BL S VII-2/c.3.

¹³ PETERCSÁK Tivadar 1981. 47.

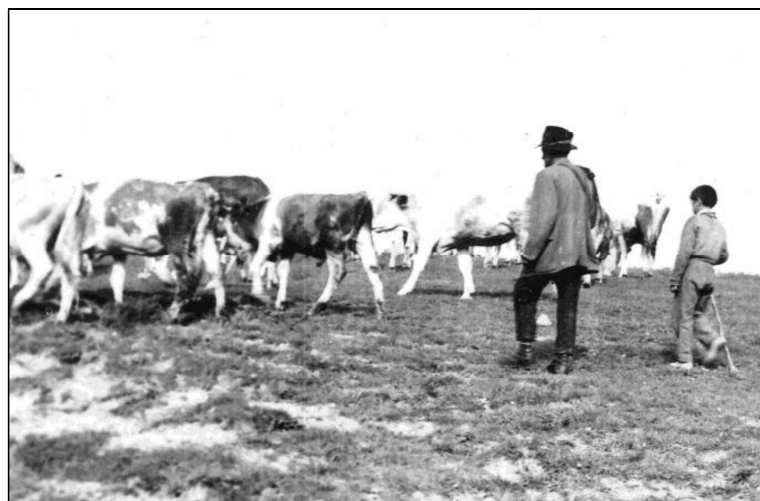
¹⁴ HML V-269/a. 2., BL M IV.B-410/134., IV.B-814/b., PETERCSÁK Tivadar 2003. 287–288.

¹⁵ HML XXII. 367/b.

¹⁶ PETERCSÁK Tivadar 2003. 140., 1999. 927–942., FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. 34.

Hegyközben és Diósgyőrben rendszerint 3 kat. hold (nyolcad telek), más abaúji és borsodi községekben egy *kvárta* (negyed) telek után járt egy legelőjog. Órhalomban és Nádújfaluban az emlékezet szerint egy *házhely* után kaptak egy jogot, illetőséget. A földnélküli zsellérek Felsőtárkányban egy-egy *gyalogilletőséget* kaptak, de általában minden faluban külön tartották számon az egykori jobbágytelek, illetve a zsellértelek után járó legelőjogot. Noszvajon 1928-ban a 150 *földes illetőség* mellett 267 *zsellér illetőség* volt, Átányban pedig a zselléreknek a jobbágyok legelőilletményének 1/8-ad része járt, ami itt egy hold volt.¹⁷ Az egyes közbirtokosságok névjegyzékben rögzítették a tagoknak járó illetőség számát. A káli zsellérbirtokosoknál 1-6 legelőilletmény volt tagonként, így a 90 birtokos 132 legelőilletménnyel rendelkezett. Az 1930-as években Novajon a 249 tag 602 illetőséggel, Szihalomban pedig a 309 társulati tag 4992 legelőilletőséggel rendelkezett.¹⁸ A gyermekek a legelőilletőséget a szántófölddel együtt örökölték, de a 20. századra már külön is vált a jog, s adható-vehető volt. Így töredékjogok keletkeztek, és pl. Egerbocson úgy tartották, hogy mivel egy *egész illetőség* négy *láb*-ból áll, szükség esetén vehettek a töredékjoghoz 1-2 lábat. A gazdák egy legelőjog után rendszerint egy *számos állatot*, egy *számot* hajthattak a legelőre, de ez alapján vettek részt e közös legelő tisztításában vagy járultak hozzá a közös költségekhez.¹⁹

A közbirtokosságok alkalmazták a pásztorokat, kerülőket és kovácsokat, akik bérezésének elemeit és kötelezettségeiket írásos szerződésben rögzítették. (2-3. kép) A közösség tulajdonában voltak a pásztorházak, kovácsműhelyek, bikaistállók az apaállatokkal és takarmánytároló épületekkel, de rendelkezettek szántófölddel, réttel is.²⁰ (4-5. kép)

2. kép. Pásztor és bojtár a legelő tehenekkel. Filkeháza, 1970-es évek.
Petercsák Tivadar felv.

¹⁷ L. részletesen: PETERCSÁK Tivadar 2008a. 153–156.

¹⁸ HML V-242/51., IV-414/17.

¹⁹ PETERCSÁK Tivadar 2008a. 157.

²⁰ Az alkalmazottakhoz, közös tulajdonhoz L: PETERCSÁK Tivadar 2008a. 168–207.

Konvencios levél

Ellely egy részről, a Filkeházi Közb más részről
 Szaszkó Pál Filkeházi lakos mint csordás községtől
 jött létre

A fent nevesett felváltva a Rőrsíp szarvas
 mocha örökösét 1947 év Apr 1-től 1948 Apr 1-ig
 és szarvasok bér eszmén 12 mm terményt
 fele buse fele rász és hosszú tartósi rítet és
 földet: 2 szeker tiszítót beszállítva, és Ráp míg
 150 fut pona fizetést. A földet tartósi Rella
 időben meg művelni ha cölly el hanyagolja úgy
 a föld ellesz vanva. A fent nevesett tartósi
 a hosszú lirkáját Rífogástalonul gondozni
 a közb. veselőjének engedelmessé Rádni
 a csordás, Rífogástalonul őrséni és az őrs
 hilyajóiból történt Rárokert feletős úgy mint
 messzei Rárokert és az állatban lett Rárokert
 a jelen megoldásodas mind két részről
 ellett fogadva

Filkeháza 1947. (Károlyi hó 20-án)
 Szaszkó Pál
 Rák elnök.

X. Szaszkó Pál
 csordás

3. kép. Megállapodás a filkeházi közbirtokosság és a csordás között. 1947.

4. kép. A filkeházi pásztorház az 1970-es években. Petercsák Tivadar felv.

5. kép. Bikaistálló Szarvaskőn. 1959. Bakó Ferenc felv.

A birtokosságok gondoskodtak az erdészeti hivatal által évente engedélyezett fa kivágásáról és szétosztásáról. A tagok a közös erdőből *jog, erdőjog, illetőség, illetmény* alapján részesedtek, de a régióban hívták még *résznek, részaránynak, nyolcadnak* is. A legelőjoghoz hasonlóan eredetileg a szántóföldhöz, a telki állományhoz tartozott, s egy-egy gazdának a birtoka nagysága után járó eszmei tulajdonrészt jelentette az osztatlanul közösen birtokolt erdőből. Az Északi-középhegység falvaiban általában egynyolcad telek után kaptak egy erdőjogot. A Zempléni-hegységben *fél kvárta* (3 kat. hold), a Palócföldön *fél fertál*, Diósgyőrben *egy ráta föld* (2,5 kat. hold) után kaptak egy illetőséget.²¹ A közbirtokosságok nyilvántartották az erdőjogokat. Felsőtárkányban 1935-ben 352, 1943-ban 368 illetőségről írnak a jegyzőkönyvek. A Zempléni-hegyvidéken az újhutai közbirtokosságnak 1978-ban 18 tagja volt 12,5 joggal, a regécinek 1957-ben 68 tagja 132 erdőjoggal.²² Az erdőjog is örökölhető és eladható volt, így sok töredékjog keletkezett, amit úgy kezeltek, hogy ha faosztáskor többen voltak egy erdőjog fájára, akkor faosztás után tovább osztozkodtak az egy köbméternyi fán. A közbirtokosság tagjai az erdőjog mértékében húztak sorsot (*nyilhúzás*), és ez alapján vágták ki a tagok a nekik jutott erdőrészt (*nyilas, parcella*), megjelölt élőfát, vagy vitték haza a favágókkal kivágatott és méterbe, rakásba halmozott fát.²³ (6. kép)

6. kép. Fakivágás a gyöngyössolymosi erdőben. 1956. Bakó Ferenc felv.

²¹ PETERCSÁK Tivadar 1992. 60., MÁDAI Gyula 1965. 126.

²² PETERCSÁK Tivadar 1987a. 153., 1981. 47.

²³ Ennek részleteit L: PETERCSÁK Tivadar 2008a. 212–220.

Az
N. Urbéres Becske
Erdőbirtokossági Társulat
Alapszabályai

I. A társulat neve és székhelye.

- Becske* 1. §.
1. A társulat neve: *volt urbéres* ..... erdőbirtokossági társulat.
2. Székhelye: *Becske* ..... község *Balassagyarmat* ..... megye.
3. A társulat — mint erdőbirtokosság — az 1898 : XIX. tc. alapján *1894.* évben megalakult és ügyviteli szabályzata a *88392/1910.* ..... F. M. sz. rendelettel nyert jóváhagyást. A társulat elhatározza, hogy az 1935 : IV. (Erdőtörvény) törvénycikknek, valamint a felszabadulás utáni követelményeknek megfelelően ezután az alábbi alapszabályok szerint fog működni.
3. A társulat az 1935 : IV. tc. (Erdőtörvény) ötödik címében foglalt rendelkezések értelmében *1957.* évben megalakult; elhatározza, hogy a törvénynek és a felszabadulás utáni követelményeknek megfelelően — az alábbi alapszabályok szerint fog működni.

II. A társulati vagyon eredete:

2. §.

1. Az Erdőtörvény 146. §-a alapján a közbirtokosságoknak, a volt urbéres birtokosságoknak, vagy ezek csoportjainak, a telepéseknek, a közös erdejüket a közös legelőjüktől elkülönítve használó legeltetési társulatoknak, valamint a külön hatósági rendelkezéssel közös erdőgazdálkodásra kötelezett közösségeknek közös erdejében tulajdoni vagy használati illetőséggel (tulajdoni arányrészsel) bíró tulajdonostársak az erdőgazdasági és egyéb közös ügyeik intézése, valamint közös érdekeik hatásosabb előmozdítása céljából az Erdőtörvény ötödik címében foglalt rendelkezések szerint erdőbirtokossági társulattá alakulni kötelesek.
2. Ennek az erdőbirtokossági társulatnak tagjai a III. fejezet alatt leírt közös erdőbirtokot,
mint volt telkes, zsellér urbéresek az urbéri rendezéskor *1860. évben* erdőilletőség, legelőilletőség fejében kapták *ben*

1

7. kép. A becskei erdőbirtokossági társulat alapszabálya. 1958.

A volt urbéresek közbirtokossági országos mintaszabályzat alapján működtek, volt vezetőség és választmány, akiket a tagok választották meg a közgyűlésen. (7. kép) A szervezet vezetője az elnök, közbirtokossági elnök, gazdaközön-ségi elnök, urbéri elnök volt. Rendszerint valamelyik módosabb gazdát választották erre a tisztségre, de sokat számított a rátermettségre, megbecsültségre és a törvények elemi szintű ismerete. A pénztáros, pénztárnok a pénzügyeket intézte, a bevételeket és a kiadásokat kezelte. Megválasztásánál a megbízhatóság volt a fontos. Egy-egy köztisztviselőben álló ember hosszú ideig betölthette ezt a tisztséget: pl. Bodonyban Borsos Mátyás 1946-tól 1963-ig volt pénztáros. A jegyző vezette a közgyűlési jegyzőkönyveket, elkészítette a szerződéseket, és bonyolít

totta a hivatalos levelezést. Erre a tisztségre általában jó fogalmazási készségű és megfelelő írású férfit (helyenként a tanítót vagy segédjegyzőt) kerestek. Egy-egy speciális feladatra választottak *gazdát, erdőgazdát, pusztabíró, bikagazdát, kangazdát* vagy *kondásbíró*t is. A legfontosabb kérdésekben a közgyűlés döntött, amit a községházán vagy az iskolában tartottak. Bár a közbirtokosságok működését központi törvények, vármegyei utasítások szabályozták, ezek mégsem váltak uniformizálttá, mert napi gyakorlatukat a korábbi földközösségi hagyományok, helyi szokásjogi szabályok színezték, differenciálták.²⁴

Közös vásárlással létrejött társaságok, társgazdaságok, birtokosságok

A 20. század elejétől az Északi-középhegység több falujában előfordult, hogy a lakosok összefogva közösen vásároltak erdőt, legelőt és szántóföldet a település határában birtokos uradalmaktól. A hegyvidék lakói az erdővásárlások révén akartak a faeladásból jövedelemhez jutni. Ezért a Zempléni-hegység falvaiból többen Amerikába kivándorolva keresték meg a vásárlás fedezetét. Nógrád megyében a legelő elkülönítés után sokféle szántóföldnek feltört legelők pótlására vettek közösen az állatok számára nélkülözhetetlen legelőket. A szántóföldeket családonként különmérték, de a legelőket és erdőket osztatlanul, közösen használták. A Zempléni-hegység belső falvaiban szinte mindenütt létesült a közös erdő kezelésére egy-egy *birtokosság, birtok vagy erdőbirtok*, amelyet a vásárlási szerződésben első helyen szereplő gazdáról neveztek el. Ilyen pl. a *Pekár Ferenc és társai birtokosság* (Mogyoróska, Fony, Regéc, Baskó, Erdőhorváti), *F. Szűcs és társai birtokosság* (Mogyoróska), *Magyar és társai birtokosság, Hegedűs Mihály és társai birtokosság* (Fony). Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a két világháború között 44 közös vásárlás révén alakult birtokosság működött.²⁵

Több gazdasági közösség alakult Poroszlón az 1870–1940-es évek közötti föld- és legelővásárlások nyomán: *Károlyi társaság, Hordódi társaság, Földvára-lja társaság, Császlódi társaság, Csapói társaság, Porongi társaság, Wagner-réti társaság, Szartos társaság*.²⁶ Hevesen nem voltak a törvény szerint megszervezett legelőtársulatok, hanem a különböző határrészekben birtokos gazdák a szántóföldjeik közötti laposabb gyepeket meghagyták közös legelőnek, s azok közös használatára *legelő társaságot, társgazdaságot* alakítottak (pl. *Ragályi-tagi legelőtársaság, Verczeli legelőtársaság*). A sertéslegeltetés céljából két *kondástársulat* is alakult.²⁷ Erdő és legelő közös vásárlása Bükkszéken, Mikófalván és Egerbocon is történt az 1920-as, 30-as években, és a használatra létrehozott szervezetet *törpe közbirtokosságnak* (Mikófalva), *Rácz-féle birtoknak* (Egerbocs), illetve *Práf-féle erdőnek* (Bükkszék) hívták. 1935-ben Heves me-

²⁴ PETERCSÁK Tivadar 1999. 930., 1987a. 148–149., 1985. 256–257., MÁDAI Gyula 1965. 129.

²⁵ PETERCSÁK Tivadar 1981. 49–50., 1987b. 131–134., *Gazdacímtár* 1937. 8–15., 59–76., 365–374.

²⁶ KOVÁCS Károly 1994. 145–158.

²⁷ PETERCSÁK Tivadar 2001. 381–382., 399.

gyében 44 birtokosság koordinálta a közösen vásárolt erdők és legelők használatát.²⁸

Nógrád megyében működött a legtöbb társulat, 1957-ben 116-ot tartottak nyilván, amelyekből egy-egy településen több is lehetett. Kétszer történt közös vásárlás Berceliben és Béren, ötször Hasznoson és Mátramindszenten, hétszer Egyházasgergén és tízszer Mátrakeresztesen.²⁹ Karancskesziben 1910–1944 között hét nagyobb vásárlás volt, amelyek után legeltetési társulatokat szerveztek (pl. *poklyosi legeltetési társulat, marakodi pusztai csoport birtokosság legeltetési társulat, László István csoport erdőbirtokossági társulat*). Mátraszőlösön 500 ember vásárolta meg a Zsákfa erdőt, ahol az 500 holdból 200 hold legelő volt. Rimócon 1916-ban 16 gazda vett meg egy kb. 120 holdas erdei legelőt.³⁰

A vásárlásban részt vevők a vétel arányában (1, 2, 3, 5, 10 hold) jutottak részhez, részvényhez, illetékhez, joghoz, és ez lett az alapja a haszonból való részesedésnek (fahozam, legeltetés) és a közös költségekhez való hozzájárulásnak. Ezek a társaságok a volt úrbéresek közbirtokosságaihoz hasonló szervezeti keretek között működtek (*közgyűlés, elnök, pénztáros, jegyző, gazda*). A fenti példák is igazolják, hogy a közösségek elnevezése származhatott a vásárlási szerződésben első helyen álló gazda nevéből (*Fóris és társai birtokosság – Zempléni-hegység*), a vásárolt erdőterületről (*Károlyvári erdőbirtokosság – Gyöngyösoroszi*) és a terület eredeti tulajdonosáról (*Rácz-féle birtok – Egerbocs*).³¹

OFB társulatok, társaságok

A Nagyatádi-féle földreform idején az 1920. évi 36. tc. alapján az Országos Földrendező Bizottságok kedvező hitellel juttattak szántóföldet, erdőt és legelőt a rászorulóknak.³² A szántókat családonként birtokolták, a legelőket és erdőket viszont osztatlanul közösen használták. Poroszlón hadirokkantak, hadiözvegyek, földnélküliek jutottak 800 kat. holdnyi területhez, és a már működő paraszti társaságok mintájára megalakították a *Jogosult társaságot*, amit *OFB társaságnak*, illetve *nagy jogosult társaságnak* neveztek, mivel 1922-ben a nagybirtokosok által újonnan leadott földeken megalakult a *kis jogosult társaság*. Mindkét közösségnek volt *elnöke* és *gazdája*.³³ Heves megye más településein is működtek hasonló gazdasági közösségek. Ivádon az 1940-es években is megvolt az Országos Földrendező Bizottság által földhöz jutottak *rázvágyi birtokosság legeltetési társulata*, amely a falu nemesi közbirtokosságához hasonlóan működött. Az 1920-as években kapott legelő árát még 1940-ben is törlesztették.³⁴

²⁸ PETERCSÁK Tivadar 1987b. 132., Gazdacímtár 1937. 129–144.

²⁹ NML XXVII-51.

³⁰ NML IX. 261., PETERCSÁK Tivadar 1989. 255.

³¹ PETERCSÁK Tivadar 1987b. 133.

³² A földreform során az ország mezőgazdasági területének 8%-át, 1 120 214 holdat vettek igénybe. NAGY József 1993. 161–163.

³³ KOVÁCS Károly 1994. 154–155.

³⁴ HML V-269/a.1.

Nógrád megyében 5 OFB erdőbirtokossági társulatról tudunk: Hollókő, Dorogháza, Nógrádsipek, Nógrádkövesd, Nógrádmarcali.³⁵ Abaúj-Torna megyében az 1930-as években Abaújkér, Felsődobsza, Fülökércs, Hernádpetri, Litka, Szemere, Telkibánya és Zsujta településeken működött az OFB által juttatott legelő közös használatára létrehozott legeltetési társulat, amit *újbirtokosságnak* neveztek.³⁶ Keleméren 1928-ban kapták meg állami juttatásként a zsellérek a gróf Serényi birtok Lomova nevű 28 holdas határrészét legeltetés céljára. A kedvezményezettek alakították meg a *Lomovai legeltetési társulatot*, amelynek 1930-ban 40 tagja volt. A vezetőség – amelyben az elnök mellett négy bizottsági tag volt – még 1928-ban vásárolt egy lakóházat kerttel, udvarral és melléképületekkel kondásház céljára.³⁷

Juttatott erdő, újbirtok

Az 1945-ös földosztáskor a hegyvidéki falvakban az uradalmak birtokából nem tudtak elegendő szántóföldet biztosítani a jogosult igénylőknek, ezért erdőt, legelőerdőt juttattak a szegényeknek, nagycsaládosoknak. Az erdőket a törvény szerint csak osztatlanul, közösen lehetett kezelni, a jogosultak kötelesek voltak erdőbirtokossági társulatot alakítani. Ezeket hivatalosan *új erdőbirtokossági társulatnak*, *újonnan földhözjutottak (UFOT, UFET) társulatnak* nevezték. A falvakban *erdőbirtokosság*, *új erdőbirtokosság*, *újerdő közbirtokosság* (Mátravidék), *új birtokosság* (Egerbocs), *új közbirtokosság* (Gyöngyössolymos) vagy egyszerűen *juttatott erdő* (Egerbocs, Tarnalelesz, Tardona, Hegyköz), *újerdő*, *poletár erdő* (Felsőtárkány) a neve. Ezek a volt úrbéresek közösségeihez hasonlóan működtek vezetőséggel, tisztségviselőkkel.³⁸

A legtöbb újerdővel a bodonyiak rendelkeztek: 1954-ben 1027,5 kat. hold. Az 1945. évi földreform során Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Füzér 580 kat. hold, Kishuta 395, Háromhuta és Komlóska 390–390 kat. hold, Varbóc 17 kat. hold erdőhöz jutott.³⁹ Elsősorban azok kaptak új erdőben jogot, akiknek egyáltalán nem, vagy nagyon kevés erdő részük volt. Tarnaleleszen, Egerbocson általában egy-két holdat kapott egy-egy család, Bodonyban viszont 1–10 hold között változott. A Zempléni-hegységbeli Regécen 0,5 holdtól 5 holdig, Háromhután viszont legalább 10 hold jutott egy-egy családnak. Sajóvárkonyban, akinek 3 köbméternél kevesebb fa járt a régi erdőben, annak maximálisan 2 méterrel kiegészítették az erdőjogát. Itt legelőször a volt káptalani cselédek kaptak új erdőt. Az erdőosztásnál a gyermekek számát és a háborús szolgálatot is figyelembe vették.⁴⁰

A bodonyi *újerdő birtokosság* taglétszáma 251 fő volt 1957-ben. Az ún. 10 tagú bizottság 1956 decemberében döntött a volt hadifoglyok fajárandóságáról.

³⁵ NML XXVII-51.

³⁶ BL M IV.B-409.

³⁷ FAGGYAS István 1986. 59.

³⁸ PETERCSÁK Tivadar 2008a. 151–152.

³⁹ ENA 2854-84.5., JÁRÁSI Lőrinc 1997. 233.

⁴⁰ PETERCSÁK Tivadar 1989. 254.

Négy kat. holdban állapították meg a részükre, illetve özvegyeiknek juttatandó erdő területét azzal a kiegészítéssel, hogy ha valakinek a régi vagy az új erdőbirtokosságban már van erdőrésze, annak 4 kat. holdra egészítik ki a járandóságát. Ez alapján 16 helyi lakos kapott 1–4 kat. hold közötti redőterületet, illetve jutottak a közös erdőből kitermelt fához.⁴¹

Az újbirtokosságoknál az erdőből való részesedés a kapott holdszám szerint történt. Mogyoróskán az 1970-es években is működött a *Somhegyi újerdő birtokossági társulat*, Ózd-Sajóvárkonyban pedig 1995-ig létezett az *újerdő birtokosság*.⁴² Ezek a szervezetek az úrbéri közbirtokosságokhoz hasonlóan működtek. A vezetőség tagja az *elnök, pénztárnok*, de pl. Sajóvárkonyban *erdőgazdát* és *titkárt* is választottak. A gazda munkáját két *fakiadó* segítette.

A fent bemutatott különböző közbirtokosságok egy falun belül egymás mellett működtek, és egy-egy gazda egyszerre akár több erdő- és legelőközösség tagja lehetett az úrbéres viszonya alapján, erdő- és legelőjog öröklése és területek közös vásárlása révén.

A falvakban fontos gazdasági funkciókat ellátó erdő- és legelőközösségek a 20. század közepén meghozott törvények alapján fokozatosan átalakultak, illetve megszűntek. Az 1940-es évek végén a legelők a földműves szövetkezetek, majd a megalakuló tanácsok tulajdonába kerültek, a korábbi közösségek feladatait pedig a tanácsok mellett működő legeltetési bizottságok vették át. A termelőszövetkezetek elterjedésével ezek is szükségtelenné váltak. Az erdőbirtokossági társulatok az 50-es években veszítették el önállóságukat, hiszen erdőiket az állami gazdaságok vagy a tsz-ek kezelték. Megszűnésük az 1960-as években következett be, néhány hegyvidéki település kivételével, ahol az erdőbirtokosságok a 20. század végéig működtek.⁴³

IRODALOM

Rövidítések

- BL M: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc
 BL S: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltár, Sátoraljaújhely
 ENA: Egri Múzeum Néprajzi Adattár
 HML: Heves Megyei Levéltár, Eger
 NML: Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján

FAGGYAS István

1986 Kelemér. Fejezetek a község néprajzához. Gömör néprajza VI. Debrecen

FÉL Edit – HOFER Tamás

⁴¹ ENA 2854-84. 6., 7a., 7b.,

⁴² Akkor átalakult az 1994. évi XLIX. törvény alapján működő *új erdőbirtokossági társulattá*. Énekes László közlése.

⁴³ L részletesen: PETERCSÁK Tivadar 2008a. 238–244.

1997 Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest

JÁRÁSI Lőrinc

1997 Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig. Miskolc

KOVÁCS Károly

1994 Helytörténeti dolgozatok. Poroszló

MÁDAI Gyula

1965 Diósgyőri adatok a közös népi gazdálkodás és birtoklás múltjához. Történelmi Évkönyv I. 125–143. Miskolc

NAGY József

1993 A Nagyatádi-féle földreform 1920–1928. Eger

PETERCSÁK Tivadar

1981 Az erdő szerepe a Zempléni-hegyvidék népének életében. In: Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. Szerk.: Szabadfalvi József. 43–61. Miskolc

1985 Népi erdőbirtoklás Heves megyében a XIX–XX. században. *Agraria* XXI. 253–265.

1987a Egy gazdasági közösség a XX. század első felében. A felsőtárkányi „volt úrbéres gazdaközönség”. *Agraria* XXIII. 145–160.

1987b Közösen vásárolt paraszti erdők használata Észak-Magyarországon. In: *Arator*. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Balázs Géza – Voigt Vilmos. 131–134. Budapest

1989 Erdőhasználat a Palócföldön. In: *Palócok* III. Szerk.: Bakó Ferenc. 235–331. Eger

1992 Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század). Debrecen

1999 Paraszti gazdasági közösségek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVIII. 927–942.

2001 Népi állattartás Hevesen. In: *Tanulmányok Hevesről*. Szerk.: Petercsák Tivadar és Szabó J. József. 367–407. Heves

2003 Nemesi és paraszti közbirtokosságok Heves megyében (XVIII–XX. század). Eger

2006 Állattartási adatok a paraszti közbirtokosságok levéltári dokumentumaiban. *Levéltári Évkönyv* XIV. 232–243. Miskolc

2008a A közbirtokosság. Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon. Debrecen

2008b A Heves megyei közbirtokosságok levéltári forrásai. In: *Memoria rerum*. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. 417–423. Eger.

2008c A közbirtokosságok jogi keretei. In: *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet*. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra. 109–115.